

limited substantiations of the sensual and material factors of its development, the artificial provision of them with a peculiar metaphysical basis for the functioning of social institutions, as a result of which the solidarity principles of interaction between its institutes and actors have actually been destroyed.

Keywords: civil society, spirituality, moral, material goods, individual, human rights and freedoms.

УДК 340.111.5

О. П. ЧЕРНОВОЛ

БРИТАНСЬКА МОДЕЛЬ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ОBOB'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Досліджуються особливості британської моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина. Аналізуються теоретико-правові особливості врегулювання статусу особи у Великій Британії. Визначено та класифіковано основні ключові елементи британської моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина. Досліджено інститут обов'язків людини і громадянина у Великій Британії.

Ключові слова: обов'язки, модель, елементи, статутне право, прецедентне право, Конституційні угоди.

Черновол О.П. Британская модель правового обеспечения и реализации обязанностей человека и гражданина

Исследованы особенности британской модели правового обеспечения и реализации обязанностей человека и гражданина. Анализируются теоретико-правовые особенности урегулирования статуса лица в Великобритании. Определены и классифицированы основные ключевые элементы британской модели правового обеспечения и реализации обязанностей че-

ловека и гражданина. Исследован институт обязанностей человека и гражданина в Великобритании.

Ключевые слова: обязанности, модель, элементы, уставное право, прецедентное право, Конституционные соглашения.

Chernovol Olha. British model of legal provision and realization of the duties of man and citizen

The study is devoted to the peculiarities of the British model of legal provision and realization of the duties of man and citizen. The theoretical and legal features of the settlement of the person's status in the UK are analyzed. The main key elements of the British model of legal provision and realization of duties of the man and citizen are defined and classified. The institute of man and citizen duties in the UK has been studied.

Keywords: duties, model, elements, statutory law, case law, Constitutional agreements.

Наразі питання правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина є досить актуальним, оскільки в процесі їх реалізації виникають складності, а громадянин не має чіткого уявлення про те, що таке обов'язок, навіщо його виконувати та недооцінює його важливість у розвитку суспільних відносин. При цьому, слід зауважити, що у забезпеченні основних обов'язків людини і громадянина задіяний весь механізм держави.

Більшість вітчизняних та зарубіжних науковців зосереджують свої увагу на дослідженні різних сфер закріплення, реалізації та забезпечення саме прав і свобод, при цьому забуваючи, що громадянин має виконувати визначене суспільством та державою коло обов'язків. Такий підхід має наслідком проблемність реалізації інституту обов'язків.

Становлення інституту основних обов'язків людини і громадянина у більшості країнах світу пройшло тривалий шлях і завжди супроводжувалось проблемами, пов'язаними з його реалізацією.

Для України, наразі, досить гостро стоїть питання забезпечення досконалого правового механізму для належної реалізації громадя-

нами своїх юридичних обов'язків. Тому, доцільним є вивчення та запозичення досвіду закріплення обов'язків людини і громадянина в зарубіжних країнах, зокрема, Великобританії.

Ключовим важелем взаємовідносин громадянина та держави щодо забезпечення прав, виступають юридичні обов'язки. При цьому слід не забувати про те, що права людини і громадянина нерозривно пов'язані з обов'язками. Цей взаємозв'язок має свої витoki ще з часів існування держав античності, пізніше отримав назву - принцип поєднання прав та обов'язків.

Так, приналежність до римського громадянства означала для суб'єкта не лише можливість користування певним колом прав, а й наявність обтяження публічними обов'язками. До таких публічних обов'язків, перш за все, відносилися право (обов'язок) виконувати функції посадової особи при відповідному майновому цензі, обов'язок підлягати цензу, тобто обчисленню майна та доходів (ухилення переслідувати в кримінальному порядку), сплата податку, володіння та корисне використання земель підкорених народів¹.

Думка про те, що існує тісний зв'язок між правами та обов'язками не є новою, ані в теорії, ані в практиці. Людина та/або громадянин у повсякденному житті зобов'язані виконували певне коло обов'язків по відношенню до іншого учасника суспільних відносин, суспільства в цілому та держави. Деякі з цих обов'язків не є визначеними, оскільки не мають правового закріплення, і як наслідок - відсутність можливості застосування санкції у разі не виконання останнього.

Крім того, саме принцип поєднання прав та обов'язків отримав своє відображення у Загальній декларації прав людини (1948 рік), яка закріплює, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток їх особистості; здійснення прав і свобод громадянином вимагає належного їх визнання і поваги; задоволення справедливих вимог моралі, загального порядку і добробуту в демократичному суспільстві².

У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 рік) передбачено, що людина має обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого він належить³.

Таким чином, виходячи з аналізу вищевказаних положень, можна зробити висновок, що обов'язки людини і громадянина закріплюються на міжнародному та національному рівнях. Залежно від рівня їх закріплення, відбувається їх диференціація, тобто на національному рівні законодавчо закріплений більш розгалужений перелік обов'язків.

Більшість науковців, аналізуючи термін «обов'язок», приходять до висновку, що під останнім слід розуміти міру належної поведінки, об'єктивну необхідність, вимоги, спрямовані державою до людини з тим, щоб не порушувалися права іншої людини і дотримувалися інтереси держави і суспільства.

Сьогодні Великобританія зберігає статус держави, яка стала одним із постійних членів Ради Безпеки ООН. Прагнення Великобританії домінувати на міжнародній арені підтверджується роллю лідера в Співдружності націй, що склалася після Другої світової війни.

Формування правового статусу особи в Англії починається в Середньовіччі, коли з'явилась необхідність визначення та подальшого закріплення певного кола правил, яких монарх повинен був дотримуватись. Закріплення даних правил знайшло своє відображення в положеннях Великої хартії вільностей (1215 рік). Однак, впродовж всієї історії розвитку юридичного закріплення правового статусу особи, увага приділялась саме правам, на протигагу інституту обов'язків, дослідження яких вченими здійснювалось поверхово.

Оригінальна система англійського права охоплює регулюванням майже всі сторони суспільних відносин, але кожен з її компонентів (судові рішення, закон, звичай) не є загальними принципами. Всі вони, як правило, зобов'язані своїм походженням окремим випадкам, окремим потребам, що викликали необхідність доповнення,

приспосовування до існуючого порядку, вирішення тих чи інших питань.

Відповідно у Великій Британії відсутній системний виклад прав, свобод, обов'язків людини і громадянина, оскільки правовідносини щодо вищеперелічених інститутів врегульовані статутами, судовими прецедентами, правовими звичаями, при цьому особлива увага приділяється забезпеченню ефективного судового захисту прав та свобод.

При цьому, слід наголосити, що у Великобританії відсутній єдиний Основний Закон, який ми звикли називати Конституцією, в якому б закріплювалось визначене коло обов'язків людини і громадянина.

Британська Конституція має комбіновану, несистематизовану форму, складається з двох частин - писаної і неписаної. Такі особливості мають усі галузі англійського права, тому конституційне законодавство видається не дуже чітким і визначеним. Британську Конституцію часто називають неписаною, маючи на увазі те, що вона ніколи не була викладена в єдиному нормативно-правовому акті. Писана і неписана її частини мають, у свою чергу, різні джерела.

Писана частина британської Конституції включає в себе статутне право, тобто прийняті в різні роки акти, які регулюють питання конституційного характеру. При цьому жоден із цих законів не є Основним. Крім того, до писаної частини британської Конституції належать прецеденти, що мають своїм предметом питання того ж конституційного змісту. Хоча прецеденти є писаними, тобто зафіксованими на папері, проте доктрина відносить їх до неписаної частини права (закон, який не пройшов парламентської процедури). До того ж, прецеденти утворюють систему «загального права», тобто стосуються головним чином прав і свобод громадян, а також відносин між різними державними органами. Більше значення, ніж судовий прецедент, мають рішення вищих судових інстанцій, особливо палати лордів - верховної судової інстанції країни, оскільки вони є обов'язковими для всіх судів⁴.

При цьому, слід звернути увагу на те, що правове регулювання у більшості випадках здійснюється за допомогою особистого «інструментарію», специфічного, властивого тільки йому, покликаного юридично гарантувати досягнення цілей законодавця, що відрізняє його від інших форм правового впливу. За допомогою правового регулювання можна видавати або санкціонувати юридичні норми у межах певних типів, «моделей» впорядкування суспільних відносин. Крім того, правове регулювання - це цілеспрямована діяльність, в процесі якої задовольняються інтереси і потреби особи, вирішуються юридичні конфлікти, колізії, правові спори та інше. Воно має бути спрямоване на конкретні життєві ситуації, що потребують вирішення⁵.

З огляду на вищевикладене, варто зауважити, що британська модель правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина має свої характерні ознаки, які відрізняють її від вже існуючих моделей. По-перше, відсутність єдиного нормативно-правового акту, який би закріплював визначене коло обов'язків людини та громадянина. По-друге, значна увага приділена інституту прав та свобод, при цьому інститут обов'язків залишений поза увагою, але визначений загальний принцип - кожен може робити те, що не заборонено законом. По-третє, має 4 основних джерела механізму правового забезпечення та реалізації.

До першого джерела слід віднести нормативно-правові акти, які були прийняті до двадцятого століття (статутне право), при цьому, наразі, розглядаються як діючі. До таких актів належать Білль про права 1689 року, Велика Хартія Вольностей, Акт про престолонаслідування 1701 року, акти про Парламент та 1949, Акт про громадянство 1981 року, Акт про перів 1958 року та 1963, Акт про громадянство 1981 року, Акт про Шотландський парламент 1998 року, Акт про народне представництво 1989 року. Крім того, до таких актів слід віднести так звані акти делегованого законодавства, які були прийняті виконавчою владою шляхом делегування Парламентом своїх прав. До цієї групи входять акти, які видаються міністрами Корони, місцевими органами влади, публічними корпора-

ціями. Найважливішими з таких актів є накази Таємної ради, які приймаються від імені Монарха.

Наступною складовою британської моделі механізму правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина є сукупність судових рішень з конституційних питань, які надалі є обов'язковими при розгляді аналогічних проблем (прецедентне право). Водночас прецедентне право формується тільки рішеннями вищих судових інстанцій - Палатою лордів та Верховного суду, який складається з трьох самостійних судових установ - Апеляційного суду, Високого суду та Суду Корони. На сучасному етапі сфера дії прецедентного права досить обмежена. Як правило, це право регулює питання, що стосуються привілеїв Корони.

Не менш важливим елементом британської моделі правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина є напруження видатних науковців у галузі юриспруденції, які використовуються як додаткове джерело права. До доктринальних джерел звертаються тоді, коли конституційно-правові відносини не врегульовані ні статутним, ні прецедентним правом, ні конституційними угодами. Так, у 1920 році Палата лордів визначила королівську прерогативу, посилаючись на думку англійського конституціоналіста XIX століття А. В. Дайсі⁶.

Таким чином, праці вчених-юристів визнаються джерелом права, оскільки містять необхідні узагальнення, аналіз писаних і неписаних норм Конституції. Хоча думки вчених не мають силу закону, але за відсутності інших норм, судді звертаються до принципів, сформульованих у наукових працях. Будучи одного разу прийнятими вищими органами судової влади, такі принципи починають діяти.

Крім того, ще одним важливим джерелом права у Великій Британії є Конституційні угоди, які складають важливу частину неписаної британської конституції. Вони регулюють широке коло суспільних відносин, які пов'язані з процесом здійснення державної влади. Це відносини між Монархом, законодавчою та виконавчою владою, між членами уряду, між палатами парламенту. Прикладом

такої конституційної угоди може бути парламентське голосування шляхом «розподілу»: прихильникам і противникам законопроекту пропонується вийти до різних приміщень, спеціально призначених для підрахунку голосів, після чого їх рахує пристрій. Низка конституційних угод виникає на основі норм статутного права. Так, статuti встановлюють, що Монарх: затверджує біллі, які приймає парламент і користується правом абсолютного вето; розпускає та скликає парламент; призначає та зміщує міністрів, які несуть відповідальність перед Монархом⁷.

Однак, ці норми статутного права стали основою для формування таких конституційних угод, згідно з якими Монарх повинен: затверджувати біллі, тобто не користуватися правом абсолютного вето; розпускати та скликати парламент лише за порадою Прем'єр-міністра; призначати Прем'єр-міністром особу, яка має підтримку більшості членів Палати громад, а за порадою Прем'єр-міністра призначати інших членів кабінету, які несуть колективну та індивідуальну відповідальність перед Палатою громад.

Відсутність у країні писаної конституції спричиняє особливості правового регулювання обов'язків людини та громадянина. На практиці права британців регламентуються як статутним правом (Велика Хартія Вольностей 1215 р., Білль про права 1689 р., Акт про права людини 1998 р. тощо), так і прецедентним правом і конституційними угодами. У британському конституційному праві не існує загальновизнаної класифікації прав і свобод громадян на конституційні (основні) та галузеві (похідні). Насамперед, усі права і свободи людини є індивідуальними та обмежуються державою, базуючись на основі принципу «кожний може робити те, що не заборонено законом».

У Великобританії немає вираженого юридичного поділу на конституційне та інші галузі права. Немає там і поділу прав, свобод та обов'язків особи на конституційні та інші. На практиці зміст основних прав визначається не законами (хоча є ряд спеціальних законів, починаючи з Білля про права та ін.), скільки судовими прецедентами і конституційними звичаями.

Не дивлячись на факт ратифікації британським парламентом у 1951 році Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, на територію Об'єднаного королівства не розповсюджувалась юрисдикція Європейського суду з прав людини. Така ситуація тривала до 2000 року, коли вступив у дію Акт про права людини, який, на думку вчених, вперше закріпив у Великій Британії весь обсяг прав та свобод у чітких та визначених термінах.

Таким чином, юридичні обов'язки є ключовим важелем взаємовідносин громадянина та держави щодо забезпечення прав. Оригінальна система англійського права в цілому, безумовно, охоплює всі сторони регулювання суспільних відносин, але кожне з джерел права - судові рішення, закон або який-небудь звичай - не претендує на роль загальних принципів. У Великій Британії відсутній системний виклад прав, свобод, обов'язків людини і громадянина, оскільки правовідносини щодо вищеперелічених інститутів врегульовані статутами, судовими прецедентами, правовими звичаями, при цьому особлива увага приділяється забезпеченню ефективного судового захисту прав та свобод. Таким чином, британська модель правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина має характерні ознаки, такі як: відсутність єдиного нормативно-правового акту, який би закріплював визначене коло обов'язків людини та громадянина; переважна увага інституту прав та свобод, при цьому інститут обов'язків залишений поза увагою, тобто визначений загальний принцип - кожен може робити те, що не заборонено законом; чотири основних джерела механізму правового забезпечення та реалізації.

1. *Афанасьєва О.В., Колесников Є.В., Комкова, Г.Н., Малько А.В.* Конституційне право зарубіжних країн / за заг. ред. д. ю. н., проф. А. В. Малько. Москва: Норма, 2004. С. 103. 2. *Загальна* декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015. 3. *Міжнародний* пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043. 4. *Конституційне* право зарубіжних країн: навч. посіб. / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна,

В. О. Ріяка та ін.; за заг. ред. В. О. Ріяки. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 156. 5. *Авдюгін Р. Г.* Забезпечення прав людини в Україні: міжнародні та національні засоби забезпечення // Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 52. С. 299-304. 6. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution.* Front Cover • Albert Venn Dicey. Macmillan and Company, 1889 Constitutional law. P. 86. 7. *Годованець В. Ф.* Конституційне право України: навч. посіб. Київ: МАУП, 2005. С. 217.

***Chernovol Olha.* British model of legal provision and realization of the duties of man and citizen**

Duties is a key element of the legal status of man and citizen. However, they take a leading role in the overall legal duties. Institute of duties of man and citizen went a long way and has always been problematic issues connected with its implementation. Ensuring is involved while ensuring the basic duties of man and citizen.

The legal duties are the key lever relationships between citizen and the state to ensure the rights. We should not forget that the human and civil rights are inextricably linked to duties. This relationship is called - the principle of a combination of rights and duties.

Most scientists and researchers analyzing the term «duty» come to the conclusion that this term should be understood as a measure of good conduct objective necessity, requirements of the state to man so that the rights of another person must not be violated and adhere to the interests of the state and society.

The original system of English law as a whole, of course, covers all aspects of regulation of social relations, but each of the sources of law - court decisions, law or any customs - not claiming to be the general principles. There is no systematic exposition of the rights, freedoms, duties of man and citizen, as set forth above regarding legal institutions regulated by the statutes, judicial precedents, legal practices, with special attention paid to effective judicial protection of rights and freedoms.

The United Kingdom does not have one specific constitutional document named as such. Instead, the so called constitution of the United Kingdom is a sum of laws and principles that make up the body politic

of the UK. This is sometimes referred to as an «unwritten» or uncodified constitution. The British constitution primarily draws from four sources: statute law (laws passed by the legislature), common law (laws established through court judgments), parliamentary conventions, and works of authority. Similar to a written constitution, this sum also concerns both the relationship between the individual and the state, and the functioning of the legislature, the executive and judiciary.

Since the Glorious Revolution of 1688, the concept of parliamentary sovereignty has been the bedrock of the British legislative constitution, that is, the statutes passed by Parliament are the supreme and final source of law in the UK. It follows that Parliament can change the constitution simply by passing new statutes through Acts of Parliament. There has been some debate about whether parliamentary sovereignty remained intact in the light of the UK's membership in the European Union (EU), an argument that was used by proponents of leaving the EU in the 2016 referendum vote. Another core constitutional principle, the rule of law, is a phrase that was popularized by legal scholar A. V. Dicey in his 1885 work, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, which is recognized as a work of authority on the constitution by the British Parliament.

Today Britain retains great power status, remaining from the time when Britain was the «workshop of the world». As the leading states due to the coalition, the United Kingdom was one of the permanent members of the UN Security Council. The desire to occupy an important place in the international arena UK confirms the role of leader in the Commonwealth of Nations, formed after World War II from former British colonies. In addition, Great Britain is a member of the international association of Australia, Bangladesh, Malta, New Zealand and others.

British model of legal provision and realization of the duties of man and citizen has the characteristic features that distinguish it from the existing models. In particular, we can distinguish four basic elements of the British model of legal software and implementation duties of man and citizen.

Great Britain does not have legal separation on constitutional law and other fields. Nor there are no separation of rights, freedoms and duties of man and citizen on constitutional and others. In practice the content of fundamental rights is determined not by laws, (although there are a number of special laws, since the Bill of Rights, etc.) and legal precedent and constitutional traditions.

Keywords: duties, model, elements, statutory law, case law, Constitutional agreements.